

Володимир Горин

д.е.н., професор, професор кафедри фінансів ім. С. І. Юрія,
Західноукраїнський національний університет, м. Тернопіль

Ігор Юзюк

аспірант кафедри фінансів ім. С. І. Юрія,
Західноукраїнський національний університет, м. Тернопіль

СУПЕРЕЧНОСТІ ГРАНТОВОГО ФІНАНСУВАННЯ КУЛЬТУРНИХ ПРОЄКТІВ

Сучасний період державотворення відзначається складними викликами в усіх сегментах національної економіки. Суперечливі процеси спостерігаються у сфері культури, яка об'єднує не тільки різні види мистецтва, але й культурні індустрії, охорону культурної спадщини. Специфіка функціонування культури полягає в тому, що її економіка має вагому специфіку, пов'язану із складністю економічного «прочитання» культурного продукту. Блага та послуги, які надає галузь культури, складно оцінити з позиції співвідношення між ціною реалізації та реальної вартості, соціальної та економічної корисності. В культурі практично не можливо досягти підвищення ефективності роботи шляхом впровадження новітніх технологій, заміни людини машиною, адже це призведе до знецінення вартості культурного продукту. Відповідно, економічною наукою обґрунтовано, що навіть у країнах з розвинутою ринковою економікою, де більшість галузей господарства функціонують на засадах господарського розрахунку, фінансова підтримка культури з боку держави є не тільки бажаною, але й необхідною.

Подібно до практики багатьох країн Європейського співтовариства, при фінансуванні галузі культури в Україні вагому роль відіграють фінансові ресурси держави. В Україні бюджетні кошти є провідним джерелом фінансування мережі закладів культури та мистецтва, які надають базові послуги культури, а також є важливим джерелом фінансової підтримки культурних індустрій через цільові програми у галузі. Проте, воєнні реалії останніх років зумовлюють при «вибуховому» зростанні обсягів національного культурного продукту в окремих сегментах культури, стагнацію фінансування галузі, що не здатна покрити навіть необхідні витрати на своє функціонування. В умовах переходу війни у затяжний характер, непоодинокими є заклики мінімізувати фінансування культури або її окремих сегментів до післявоєнних часів, а вивільнені таким чином кошти – спрямувати на потреби оборони країни від зовнішньої агресії. Незважаючи на те, що такі думки не мають широкої підтримки у суспільстві та органах публічної влади, держава все ж змушена через гострий дефіцит бюджетних ресурсів значно обмежувати витрати культури, утримуючи їх на рівні, що унеможливорює інституційний розвиток галузі, створення сучасного культурного продукту.

Фінансові реалії, у яких перебуває галузь культури в період війни, ставлять питання пошуку варіантів диверсифікації джерел фінансування культурних закладів та установ, залучення у різний спосіб зовнішніх ресурсів для реалізації культурних проєктів. Крім зміцнення фінансового становища закладів культури,

розширення їх можливостей у наданні культурних послуг, на думку зарубіжних науковців, зростання ролі позабюджетних ресурсів у формуванні фінансової бази галузі сприятиме її інституційному розвитку, стимулюватиме інновації у ній. На думку І. Буквіч, І. Маршіч, бюджетна модель фінансування культури фактично руйнує перспективи становлення конкурентоспроможної галузі, адже, по-перше, наявність гарантованого бюджетного фінансування знижує мотивацію до реалізації заходів з посилення конкурентоздатності культурного продукту, який надають установи і заклади культури, а по-друге, посилює невизначеність у розвитку культури, оскільки мінімальні гарантовані обсяги фінансування не здатні створити умови для якісних зрушень у цій сфері [1, с. 428]. Як зазначає В. Берковський, заклади та установи культури, в яких вагому частину ресурсів складають власні кошти, отримані від надання культурних послуг, мають кращі перспективи адаптуватись до нових економічних реалій через власну креативну гнучкість та конкурентоспроможність, що дасть їм можливість акумулювати достатні фінансові ресурси для надання конкурентоздатних послуг культури [4].

Поряд з отриманням коштів від реалізації культурного продукту, заклади культури можуть залучати зовнішнє фінансування у формі грантової допомоги. Така форма фінансової підтримки культурних ініціатив має давнє походження, але тривалий час вона мала безсистемний характер. Окремі бізнес-структури чи меценати, захоплюючись мистецькою діяльністю певної установи культури чи митця, з альтруїстичних поривань надавали їм разову матеріальну підтримку у формі подарунків чи грошової допомоги. Попри те, що іноді такі подарунки були доволі коштовними, через випадковий, епізодичний характер такої підтримки, вона не мала вагомого впливу на фінансове становище культурних інституцій [4].

В подальшому така епізодична фінансова підтримка окремих закладів чи митців трансформувалась у грантовий механізм фінансування культури, за яким кошти донорів надходили на реалізацію конкретного культурного проєкту. Такий підхід до тлумачення грантової підтримки значною мірою зберігається дотепер. Так, у Законі України «Про культуру» грантом визначають «фінансові ресурси, що надаються на безповоротній основі суб'єкту, який провадить діяльність у сфері культури, для реалізації культурно-мистецького проєкту» [7]. Умовами надання грантів зазвичай є суворе дотримання бюджету проєкту та узгодженої програми дій, звітування про усі етапи його реалізації. Ключовою особливістю грантової підтримки культурних ініціатив є її часова обмеженість. Тобто, вплив донора на змістовний бік діяльності культурної інституції триває впродовж періоду реалізації проєкту, однак після його завершення співпраця між донором та реципієнтом припиняється.

Наприкінці 1950-х років Фондом Форда було впроваджено нову форму грантової підтримки культурних інституцій, а саме мистецький грант. Під ним розуміли стабільну схему фінансової підтримки довгострокового розвитку культурних інституцій, реалізації їхніх стратегічних пріоритетів [3, с. 82]. Тобто, надання мистецького гранту не передбачало обов'язковою умовою спрямування коштів виключно на реалізацію конкретно визначеного проєкту, а засвідчувало

системну участь донора у фінансуванні профільної діяльності закладу культури з метою реалізації пріоритетів його розвитку.

Особливістю надання грантової підтримки Фондом Форда було те, що на мистецькі гранти могли претендувати крупні культурні проекти з тривалістю виконання до 5 років. Фінансування надавалось тільки на умовах співучасті інших донорів, які мали забезпечити сукупно близько 2/3 бюджету культурного проекту, частка Фонду Форда обмежувалась на рівні до третини від сукупних витрат. Отож, отримуючи вагому підтримку реалізації культурної ініціативи, заклади культури не втрачали мотивації до пошуку додаткових джерел ресурсів. Для цього заклади культури повинні були постійно дбати про підвищення якості культурного продукту, його затребуваність у суспільстві.

Постійна увага, яку менеджмент культурних закладів мав був приділяти залученню донорських коштів для отримання фінансування від Фонду Форда, з часом призвела до становлення інноваційної концепції організації фінансування закладів культури на основі грантової підтримки. Вона передбачала системну діяльність управлінських кадрів закладів культури щодо пошуку донорських організацій та залучення грантів на реалізацію окремих культурних проектів, а також провадження інших заходів відповідно до основного профілю діяльності [3, с. 84]. Водночас, успішний приклад Фонду Форда спонукав інші корпорації та фонди започаткувати системну співпрацю з окремими установами культури та мистецтва, перевести свою участь у формуванні фінансових ресурсів культури на регулярну основу. Вона отримала організаційне оформлення в інституційних грантах – формі сталої фінансової підтримки установ культури на провадження ними статутної діяльності відповідно до визначених пріоритетів, обов'язкових грантах – фінансуванні згідно з умовами угоди про співпрацю.

В Україні в час війни, коли бюджетне фінансування культури недостатнє, грантова діяльність закладів культури може забезпечити часткову компенсацію недоотриманих коштів на реалізацію культурних ініціатив та розвиток різних напрямів мистецької діяльності. Тенденцією сучасності є паралельне зростання інтересу бізнес-спільноти до надання фінансової підтримки культури, але також збільшення кількості аплікаційних заявок на залучення фінансування для різних культурних проектів. Наслідком цього є посилення конкуренції між проектами за грантове фінансування, «зниження усереднених показників успішності або зменшення середніх розмірів грантової підтримки проектів» [4].

В більшості, гранти надаються на реалізацію не великих за бюджетом мистецьких проектів або фінансову підтримку окремих мистецьких колективів. В організаційному плані гранти на підтримку культури передбачають різні схеми визначення права на отримання фінансування, відповідно до чого можна виокремити: критеріальні гранти (передбачають дотримання заявником певних критеріїв для набуття права на отримання фінансування), конкурсні (право на грант визначається результатами конкурсу культурних проектів), гранти прямої підтримки (використовують для допомоги провідним закладам культури, які мають національне значення) та інші. Відповідно до схеми розподілу участі у фінансуванні культурного проекту, вирізняють односторонні гранти (коли донор

надає фінансування без попередніх умов) та зустрічні гранти, за якими умовою для отримання фінансування від головного донора є попереднє залучення коштів від інших структур або гарантія на здійснення власного внеску в бюджет проєкту [5, с. 157].

Хоча грантовий механізм дає можливість залучити до культури фінансові ресурси приватного сектору економіки, перехід до виключно грантової моделі фінансування галузі шкідливий. На думку Дж. Фейнберга, наслідком цього може стати самоізоляція грантових установ від соціальних вимог галузі, втрати урядом важелів впливу на розвиток культури [2, с. 39-59]. Водночас, конкуренція між закладами культури за отримання гранту може супроводжуватись відкиданням тих культурних проєктів, які недостатньо зацікавили донора, навіть якщо вони характеризуються високою мистецькою цінністю.

Вирішенням цієї ситуації є впровадження механізму грантової підтримки у розподіл бюджетного фінансування культури в рамках реалізації державних цільових програм. Обов'язковою умовою надання фінансової підтримки за цими програмами має бути відповідність проєкту основним напрямкам культурної політики держави. Оскільки джерелом грантової підтримки в рамках цільових державних програм є бюджетні ресурси (сформовані переважно за рахунок сплачених суспільством фіскальних платежів), то фінансовані проєкти повинні передбачати досягнення корисного ефекту (задоволення культурних потреб) для широких кіл громадськості. Втім, такий споживацький підхід не є виправданим, адже його дотримання призвело б до поступового зміщення уваги держави виключно до сфери мас-культу. Тому поряд із проєктами масового мистецтва, грантова фінансова підтримка культури з боку держави має передбачати також значну увагу до тих напрямів культурної діяльності, які не мають перспектив бути підтриманими донорами з бізнес-середовища (артгаусне мистецтво). Таким чином, підтримуючи культурні ініціативи, держава просуває певні цінності та культурну ідеологію, спрямовує діяльність незалежних мистецьких інституцій у відповідність до визначених культурних пріоритетів.

Список використаних джерел:

1. Bukvić, I., Maršić, I., Šain, M. Alternative sources of funding in culture: case of Eastern Croatia. *Ekonomski vjesnik. Review of contemporary business, entrepreneurship and economic issues* / Časopis Ekonomskog fakulteta u Osijeku. God XXXI, Br. 2/2018. P. 427-440.
2. Feinberg J. G. Proti grantům. Nová vědecká éra? Od byrokratické komerce ke kreativě ve veřejném zájmu. Prague: Epoque, 2021.
3. Kreidler J. Leverage lost: The nonprofit arts in the post-Fords Era. *The journal of arts management, law, and society*. 1996. Vol. 26. Issue 2: Chaging the Territory Ahead: Financing the Arts for the Future.
4. Берковський В. Грантова політика в сфері культури та креативних індустрій: кваліфікаційна робота на здобуття освітнього ступеня «магістр»: спец. 028 «Менеджмент соціокультурної діяльності» / Національна академія керівних кадрів культури і мистецтв. К., 2023. 90 с.

5. Горин В. Зарубіжний досвід державного фінансового забезпечення виробництва культурних благ: висновки для України. *Світ фінансів*. 2009. Вип. 2 (19). С. 155-160.
6. Методологія наукових досліджень: навч. посіб. / В. М. Булавинець, В. П. Горин, О. В. Квасниця [та ін.]; за ред. В. П. Горина. Тернопіль: Осадца Ю. В., 2023. 170 с.
7. Про культуру: Закон України від 14.12.2010 р. № 2778-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2778-17#Text>
8. Савчук В., Шинкарук А., Антонова С. Досвід впровадження фінансових інструментів для управління розвитком сфери культури. *Вісник Національного університету водного господарства та інженерії природокористування*. 2023. Т. 3. № 103. С. 247-255.
9. Свирид І. Проектний менеджмент та грантова діяльність у закладах культури клубного типу. *Українська культура: минуле, сучасне, шляхи розвитку*. 2023. Випуск 47. С. 177-182.